

MẤY SUY NGHĨ VỀ LỊCH SỬ VÀ CON NGƯỜI SÀI GÒN - THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH TRONG QUÁ TRÌNH XÂY DỰNG KHÔNG GIAN VĂN HÓA HỒ CHÍ MINH

ĐINH NGỌC THẠCH*

Hội tụ, giao thoa, lan tỏa, khoan dung, tính mở và sự thích ứng trong chiều dài lịch sử 324 năm phát triển đã làm nên “chất” Sài Gòn, con người Sài Gòn, từ đó góp phần vào sự hình thành những nét đặc thù văn hóa của Sài Gòn - TPHCM hôm nay. Những thăng trầm lịch sử trở thành thước đo cho sự thể hiện những nét đặc thù này. Trong điều kiện chủ động và tích cực hội nhập quốc tế, nhằm làm cho hình ảnh “hòn ngọc Viễn Đông” xưa trở lại sinh động hơn, xứng đáng với vị thế của một đô thị đặc biệt trong phát triển kinh tế - xã hội, việc tính đến “chất” Sài Gòn - TPHCM, cùng với những yếu tố mới phát sinh sau 36 năm đổi mới trên nền chung của không gian văn hóa “vừa mang tính địa phương, vừa mang tính phổ biến” là điều cần thiết, nhằm tạo sức lan tỏa mang tầm khu vực và thế giới cho thành phố mang tên Bác Hồ kính yêu.

Từ khóa: Sài Gòn - TPHCM, không gian văn hóa, đổi mới, hội nhập

Nhận bài ngày: 17/6/2022; *đưa vào biên tập:* 18/6/2022; *phản biện:* 30/6/2022; *duyet đăng:* 11/7/2022

1. DẪN NHẬP

Có khá nhiều công trình nghiên cứu về “chất” Sài Gòn, con người Sài Gòn về mặt lịch sử, cũng như “chất” Sài Gòn - TPHCM hôm nay từ nhiều góc độ khác nhau, nhưng đều có chung quan điểm về sự đa dạng mang tính thống nhất trong quá trình hình thành và phát triển, cùng với sự “lọc bỏ”

những yếu tố không còn phù hợp trong chiều dài cuộc hành trình mở cõi. Sài Gòn hình thành không từ những câu chuyện huyền thoại về thời đại sơ sử, thời đại các vua Hùng và những thời đại tiếp theo, mang dấu ấn của hồn thiêng sông núi, mà từ chính quá trình hội tụ và thích ứng của các cộng đồng về nơi đất lành chim đậu, định hình một không gian sinh tồn phản ánh tính tất yếu của sự phát triển đất nước. Sự tạo dựng diện mạo Sài Gòn, vì thế, không phải là mối liên kết hay

* Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh.

đan xen lịch sử và huyền sử, mà dựa trên những chất liệu lịch sử hiện thực và bi hùng, gắn với những con người dần thân lập nghiệp từ kinh nghiệm truyền qua bao thế hệ, và được trải nghiệm theo chiều dài đất nước. Cho nên Sài Gòn - TPHCM mang trên mình những nét đặc trưng của vùng đất phương Nam, đồng thời thừa hưởng và lan tỏa tính cách Việt, hồn Việt trong điều kiện tiếp biến và “khúc xạ” văn hóa⁽¹⁾. Từ góc nhìn đó, vấn đề đặt ra là nên xác lập “không gian văn hóa Hồ Chí Minh tại TPHCM” như thế nào để khái niệm này vừa bao chứa “chất” Sài Gòn - TPHCM, vừa không trùng lặp với những nơi khác trên đất nước Việt Nam, những nơi mà người viết bài này cho rằng cũng đang hướng đến tinh thần đó. Phát huy tố chất, tính cách con người Sài Gòn - TPHCM từ dòng chảy lịch sử như thế nào để thể hiện đặc trưng “vừa mang tính địa phương, vừa mang tính phổ biến” (Nhiều tác giả, 1998: 11) từ góc độ văn hóa? Và cuối cùng, không gian địa chính trị thuận lợi của TPHCM và không gian văn hóa kết nối như thế nào để TPHCM vươn xa hơn trong tiến trình hội nhập.

2. THEO DÒNG LỊCH SỬ - TỪ CON NGƯỜI ĐẾN VĂN HÓA

Năm 1698, Lê Thành Hầu Nguyễn Hữu Cảnh lập huyện Tân Bình, thuộc phủ Gia Định, hình thành những đơn vị hành chính đầu tiên của Sài Gòn - Gia Định. Ngày 2/7/1976 Quốc hội khóa VI quyết định thành phố Sài Gòn - Gia Định được mang tên Thành phố

Hồ Chí Minh - TPHCM, để thể hiện tâm nguyện của nhân dân Nam Bộ và Sài Gòn từ ba mươi năm trước đó. Chặng đường lịch sử Sài Gòn - TPHCM diễn ra 278 năm, đến thời điểm hiện nay là 324 năm. Nó không phải là sự ngẫu nhiên của lịch sử, hay biểu hiện của duy ý chí, mà là sự thể hiện cách tiếp cận, tầm nhìn phát triển mà không phải ai cũng nhận thức được ngay lúc đó.

Điều kiện tự nhiên, địa lý, sức hút từ nguồn tài nguyên đa dạng của vùng đất Gia Định, tiềm năng phát triển và những ưu đãi về chính sách từ triều đình đã được Trịnh Hoài Đức (1972: 28) ghi trong *Gia Định thành thông chí*. Sài Gòn là nơi hội tụ nhiều tính cách văn hóa, được mang đến từ công cuộc khai phá, tiếp nhận cư dân từ miền Bắc và miền Trung, mang trên mình những dấu ấn về phong tục, tập quán, lối sống từ nhiều vùng miền, nhưng được cải biến một phần, đồng thời tiếp xúc với những yếu tố mới sau khi đã tạo dựng một không gian sinh tồn phù hợp. Khá nhiều nhà nghiên cứu cố gắng làm rõ “chất” đặc trưng của Sài Gòn, của TPHCM từ góc nhìn sử học, văn hóa học, nhân học và tâm lý học. Người viết xin không nhắc lại vấn đề này, mà chỉ bàn thêm ba ý nhỏ.

Thứ nhất, trong quá trình khai phá vùng đất phương Nam, những yếu tố thuộc về bản sắc văn hóa dân tộc về cơ bản được lưu giữ, nhưng ở một số khía cạnh đã không còn nguyên vẹn như nơi xuất phát. Tinh thần yêu

nước, tính cố kết cộng đồng, ý thức độc lập, tự chủ... được lưu giữ và phổ biến như hệ giá trị truyền thống của người Việt, và được bổ sung thường xuyên bằng những nguồn năng lượng mới. Tuy nhiên, một số biểu hiện của lối sống lạc hậu, tư tưởng tiểu nông, bảo thủ, co cụm, những yếu tố tiêu cực của “phương thức sản xuất Châu Á⁽²⁾, hoặc hệ thống ứng xử và các chuẩn mực đã Nho giáo hóa cả hàng ngàn năm, không còn được vận dụng một cách cứng nhắc vào đời sống xã hội tại vùng đất mới, đúng hơn, càng xuôi về Nam chúng càng phai nhạt, được thay bằng tính thực tế và sự đơn giản hóa các mối quan hệ giữa người với người.

Cái được lưu giữ và ngày càng trở nên sâu đậm, phổ biến trên mảnh đất Sài Gòn chính là văn hóa khoan dung⁽³⁾, nét đặc trưng của người Việt, thể hiện trong cuộc sống đời thường lẫn các chính sách văn hóa, xã hội, đường lối đối nội và đối ngoại của ông cha ta trong suốt chiều dài lịch sử (Huỳnh Khái Vinh, 1997: 225-302). Văn hóa khoan dung truyền thống (tôn trọng sự khác biệt, đối thoại và hòa giải, học hỏi và tiếp biến, nhẫn nhịn và vị tha) được nhân lên nhờ tính cách phóng khoáng, luôn hướng đến cái mới, cái có lợi cho sự phát triển vùng đất Nam Bộ và Sài Gòn - TP HCM.

Thứ hai, về mặt lịch sử, Sài Gòn là điểm gặp gỡ của nhiều phong cách, lối sống, văn hóa từ nhiều vùng miền, nên hội tụ và lan tỏa, tính mở và sự thích ứng làm nên “chất” Sài Gòn là

điều tất yếu. Nhưng không thể nói rằng, đó là chất riêng có của Sài Gòn. Vấn đề là ở chỗ, không tồn tại một thứ “chất”, hay bản sắc Hà Nội, Huế, Sài Gòn “thuần túy” nào đó, cũng như không có bản sắc Việt Nam “thuần túy”, độc nhất vô nhị, bởi lẽ bản sắc, nghĩa là yếu tố được chất lọc, được rút ra qua kinh nghiệm lịch sử để làm nên căn tính của một dân tộc hay một địa phương không phải là cái ngưng đọng, khép kín, mà luôn luôn chịu sự thẩm định khắt khe của thực tiễn, được “làm mới” cho phù hợp với yêu cầu của thời đại, nhưng vẫn giữ được hạt nhân cơ bản. Điều đáng lo ngại về sự đánh mất “nguyên chất” không chỉ bởi sự mất gốc, sự lai căng, mà cả sự bảo thủ và cố chấp, không biết tiếp thu và tiếp biến những yếu tố tác động từ bên ngoài để không ngừng làm cho cái “nguyên chất” luôn luôn xứng đáng là yếu tố nội sinh tích cực trong suy nghĩ và hành động. Quá trình tự tạo dựng kết hợp với tiếp thu, tiếp biến các yếu tố bên ngoài để làm phong phú giá trị hiện có đã trở thành tính quy luật không riêng gì đối với Việt Nam, đúng như Trần Quốc Vượng (2006: 278) từng nhận định: “Không một nền văn hóa nào dù lớn dù nhỏ mà không có sự vay mượn một số nhân tố của các nền văn hóa khác”. Quan điểm này người viết đã từng trình bày trong hội thảo *Kỷ niệm 1000 năm Thăng Long - Hà Nội* (Đình Ngọc Thạch, 2010: 190).

Cư dân Thành phố, dù từ nhiều vùng miền đến, đều có chung một tâm niệm

về “người Sài Gòn”, “người Thành phố” (TPHCM), vui cùng niềm vui và đau cùng nỗi đau chung, không phân biệt xuất xứ. Thậm chí, theo dòng thời gian, khái niệm “người Sài Gòn chính tông”, “Sài Gòn gốc” có lẽ chỉ mang tính tương đối, sau vài thế hệ, lớp trước lớp sau, đều là “người Sài Gòn”, “người TPHCM”. Nhưng vì từ nhiều vùng miền hội tụ về đây, nên có sự đan xen (nhưng không hòa lẫn) tính cách của các vùng miền, tạo nên một bức tranh đa sắc màu và sống động. Cùng với điều đó, vì Sài Gòn - TPHCM là nơi có sức thu hút lớn, nên cũng có sức lan tỏa lớn, theo dấu hiệu của thang giá trị truyền thống và tâm thế “cùng cả nước, vì cả nước”. Tính hội tụ, giao thoa và lan tỏa là ở đây.

Như vậy, trong cuộc hành trình về phương Nam, người Việt có thể bỏ bớt dần “gánh nặng truyền thống”⁽⁴⁾ nơi chôn rau cắt rốn để giao thoa, hòa nhập cùng cư dân bản địa (đôi khi chỉ là những tộc người nhỏ), nhưng chắc hẳn “chất” Sài Gòn không tự nhiên xuất hiện ở trời Nam, mà chẳng qua là sự phát huy, nhân lên từ tố chất truyền thống, vốn ẩn sâu trong tiềm thức của những người khai phá vùng đất mới. Thêm vào văn hóa khoan dung là chất phóng khoáng, nghĩa hiệp, nghĩa tình. Thêm vào sự cần cù, chịu khó là óc thực tế. Người ta nói về ảnh hưởng của chủ nghĩa thực dụng, văn hóa thực dụng đến Sài Gòn - TPHCM, nhưng đó là nói về tính hai mặt của thứ học thuyết này, thứ học thuyết mà thậm chí người ta hiểu nhầm thành

“lối sống”, thành thái độ ứng xử thường nhật, là thế giới hiện đại, khi Sài Gòn còn bị ngoại bang chiếm đóng, còn óc thực tế, nói ít làm nhiều, không mang phong cách “kẻ sĩ”, nhiều chữ nghĩa, không giàu tính hàn lâm, nhưng luôn hướng tới hiệu quả, đó chính là người phương Nam, người Sài Gòn.

Nhưng tại sao tính cục bộ, địa phương tại Nam Bộ nói chung, Sài Gòn nói riêng, chưa thể gột bỏ ngay được? Phải chăng đó là tàn dư của quan niệm Nho gia, vẫn tồn tại dai dẳng trong ý thức người Việt, trở thành cái cố hữu ở mỗi cá nhân, cộng đồng và truyền dẫn, tiếp nối qua các thế hệ? Hay ở góc nhìn khác, cốt cách “sĩ khí hiên ngang, mỗi nhà đều riêng phong tục” (Trịnh Hoài Đức, 1972: 4) đã cho thấy mặt khác của người Sài Gòn và ảnh hưởng đến yếu tố cục bộ, địa phương? Có thể lý giải vấn đề này một cách phân minh khi đặt trong điều kiện hình thành vùng đất mới, trong những điều kiện đầy thách thức, từ đó có thể nảy sinh tính cục bộ và bản vị. Cái điềm trừ không mong muốn về tính cách con người chắc hẳn sẽ được khắc phục trong điều kiện mới, khi mà yếu tố hội tụ và lan tỏa, sự đan xen và hòa hợp xóa dần những khác biệt vùng miền một cách khát khe. Có thể nói, trong quá trình phát triển đất nước, “sự va chạm và giao thoa của lối sống và tính cách trong thời hiện đại dẫn đến hiện tượng “phi bản địa hóa”, khiến cho ranh giới giữa các vùng miền được thu hẹp dần” (Đinh Ngọc Thạch, 2010: 194).

Thứ ba, lịch sử tồn tại, phát triển của Sài Gòn - TPHCM gắn với tinh thần dám nghĩ dám làm, tiên phong đột phá trong sáng tạo, chấp nhận cả những biểu hiện tạm thời bị coi là “lệch chuẩn”, nhưng báo trước cái mới, cái tiến bộ một cách tất yếu, mà không phải lúc nào cũng nhận ra được. Chấp nhận những yếu tố mới, độc đáo, phá cách trong sáng tạo, từ đó thẩm định, đánh giá, lựa chọn cái phù hợp với yêu cầu của thực tiễn là một trong những biểu hiện của lối tư duy năng động, lối tư duy “dấn thân”, lối tư duy của người mở đường, của khởi nghiệp. Điều này đã được kiểm chứng bằng những sự kiện lịch sử trong quá trình chống ngoại xâm và xây dựng đất nước. Khi nhân dân Sài Gòn - TPHCM biết chủ động phát huy thứ văn hóa nhân văn sâu đậm ấy một cách kịp thời, trong những thời điểm đầy cam go, thách thức, can đảm vượt qua lối mòn, khuyến khích cái Tôi của mỗi cá nhân, nếu cái Tôi ấy không làm tổn hại lợi ích của xã hội, của cộng đồng, mạnh dạn từ bỏ những chuẩn mực đã lỗi thời mà không rơi vào sự cực đoan. Điều đó càng cho thấy, trong cuộc sống đôi khi những gì hôm nay được coi là chân lý, là chuẩn mực, giá trị phổ biến, ngày mai có thể trở thành cái cá biệt, cái cản trở sự phát triển dưới tác động của thực tiễn luôn biến đổi. Ngược lại, trong chừng mực cái mới của sự phát triển, hôm nay nhận thức chưa theo kịp thực tiễn dẫn đến sự quy kết là lệch lạc, cá biệt, ngày mai khi được nhận thức đầy đủ có thể trở thành chuẩn mực, chân lý, được thừa nhận

rộng rãi, được thẩm định về mặt xã hội. Đương nhiên, mỗi sự đột phá, mỗi biểu hiện của sự “nhận thức lại” mô hình phát triển thường phải trả giá, đôi khi là cái giá quá đắt. Song, chính điều đó đòi hỏi tính kiên định và khát vọng đổi mới mạnh mẽ và toàn diện hơn nữa, để làm cho “chất” Sài Gòn - TPHCM được nhân lên trong quá trình toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế.

3. TIẾN TRÌNH HỘI NHẬP VÀ BIỆN CHỨNG TRUYỀN THỐNG - ĐỔI MỚI TRONG XÂY DỰNG KHÔNG GIAN VĂN HÓA HỒ CHÍ MINH

Trong Nghị quyết Đại hội XI Đảng bộ TPHCM, nhiệm kỳ 2020 - 2025, tại mục 2.2.3, điểm 2, đã nêu lên sự cần thiết “hình thành không gian văn hóa Hồ Chí Minh tại thành phố mang tên Bác” (Đảng bộ TPHCM, 2020). Đây là quan điểm có tính định hướng, rất cần được quan tâm, trao đổi. Mệnh đề đó có hai nghĩa: *thứ nhất*, chú trọng tạo điểm nhấn trong phát triển văn hóa của thành phố cho xứng đáng với thành phố mang tên Hồ Chí Minh; *thứ hai*, cùng với điểm nhấn đó, cần xây dựng văn hóa thành phố tổng hợp cả những nét đặc thù, thể hiện “chất”, hay nét đặc trưng văn hóa của thành phố, lẫn tính phổ biến, tính lan tỏa, xứng tầm với vị thế và vai trò của TPHCM. Để phát huy các nguồn lực cho xây dựng không gian văn hóa Hồ Chí Minh tại TPHCM, làm nổi bật hình ảnh “hòn Ngọc Viễn Đông” trong điều kiện chủ động và tích cực hội nhập quốc tế, việc nhấn mạnh mối quan hệ giữa truyền thống và đổi mới là điều

cần thiết, qua đó góp phần nâng tầm Thành phố giữa thế giới mở với nhiều cơ hội và thách thức đan xen nhau.

Xét từ góc độ quảng bá văn hóa, bất kỳ địa phương nào cũng đều xác định những công trình mang tính biểu trưng là điểm nhấn để giới thiệu hình ảnh của mình. Đối với TPHCM, từ lúc hình thành Sài Gòn đến nay có thể kể đến Nhà hát lớn, Bưu điện Trung tâm, Chợ Bến Thành, Nhà thờ Đức Bà, Bến Nhà Rồng, Dinh Thống Nhất, trụ sở Ủy ban nhân dân TPHCM, Chùa Vĩnh Nghiêm, v.v., và cả những công trình theo phong cách hiện đại xuất hiện gần đây, trong tiến trình đổi mới và hội nhập. Hầu hết các công trình đều kết hợp hài hòa các yếu tố truyền thống và hiện đại, dân tộc và tiên tiến. Chúng thuộc về Thành phố, là phần máu thịt của Thành phố. Trong hệ thống giá trị văn hóa tinh thần cũng vậy, sự kết hợp và giao thoa nhiều dòng tư tưởng, nhiều phong cách tư duy đều tỏ ra linh hoạt, không bị rơi vào trạng thái bị động, tiêu cực, mà được cải biến theo nhu cầu của thực tiễn. Nhiều hình thức tín ngưỡng, tôn giáo, dù nội sinh hay du nhập từ bên ngoài, không xung đột với nhau mà hòa hợp, tạo nên những gam màu sống động của bức tranh văn hóa tâm linh, từ tôn giáo thế giới đến tôn giáo hỗn dung, bản địa. Tín ngưỡng dân gian được cải biến và bớt đi sự cầu kỳ. Lễ hội tôn giáo, lịch sử, văn hóa mang tầm dân tộc hay từ các vùng miền hội tụ về Sài Gòn - TPHCM, từ Giỗ tổ Hùng Vương đến các lễ hội phương Đông và phương Tây, miền Bắc, miền

Trung đất nước. Nói khác đi, trong quá trình phát triển, Sài Gòn - TPHCM “vừa mang tính địa phương, vừa mang tính phổ biến” (Nhiều tác giả, 1998: 11). Đó cũng chính là cách tiếp cận cần thiết trong quá trình hình thành không gian văn hóa của Thành phố, vừa thể hiện nét đặc thù, địa phương, vừa hội tụ các yếu tố mang tính phổ biến của văn hóa dân tộc.

Báo cáo năm 2019 của Thành ủy TPHCM về thực trạng văn hóa Thành phố ghi nhận: “Sau 44 năm thống nhất đất nước, thành phố chưa xây dựng được công trình mang tính biểu trưng văn hóa thành phố, cũng như đạt chuẩn về biểu diễn nghệ thuật đỉnh cao hoặc đáp ứng việc tổ chức các sự kiện văn hóa - nghệ thuật tầm cỡ quốc tế” (Thành ủy TPHCM, 2019: 21). Trăn trở, tâm huyết của các nhà lãnh đạo, quản lý văn hóa và nhân dân về sự xây dựng những công trình mang tính biểu trưng của Thành phố là thiết thực và rất cần được chia sẻ. Để thực hiện điều đó, cần vượt qua áp lực của dư luận xã hội để kiên định quan điểm phát triển tổng thể, vừa quan tâm đến lợi ích thiết thân của người dân, đảm bảo chính sách an sinh xã hội, vừa có tầm nhìn xa hơn, phù hợp với định hướng mở rộng và nâng chất cho không gian văn hóa Thành phố.

Tuy nhiên, trong tiến trình hội nhập, để các giá trị văn hóa thể hiện tính lan tỏa nhiều hơn nữa, góp phần “đưa văn hóa Việt Nam đến với thế giới” (Đảng Cộng sản Việt Nam, 2021: 147), thì vấn đề tầm nhìn phát triển lại được

đặt ra. Hội nhập, toàn cầu hóa tác động đa chiều lên các lĩnh vực của đời sống xã hội, làm thay đổi nhận thức của con người, trong đó có sự thay đổi quan điểm về giá trị. Thang giá trị không phải là cái thước đo bất biến, mà cũng cần được thẩm định, làm mới. Hình ảnh “hòn ngọc Viễn Đông” xưa cần được trở lại với tư thế mới, mang trên mình những thông điệp của một thành phố có sứ mệnh đi đầu trong phát triển kinh tế ở thời đại cách mạng công nghiệp lần thứ tư (cách mạng công nghiệp 4.0), chuyển mình thành “đô thị thông minh”.

Xét từ góc độ lịch sử hình thành và phát triển Sài Gòn - TPHCM, có thể nhận thấy quá trình từ hội tụ (các giá trị nội sinh từ nhiều vùng miền) đến hội nhập (với thế giới), và cả yếu tố “đa văn hóa”, vượt qua giới hạn của quốc gia, vươn đến tầm quốc tế. Yếu tố “đa văn hóa” trong bài viết này khác với khái niệm “chủ nghĩa đa văn hóa” (Multiculturalism) trong triết học và xã hội học hiện đại (Đình Ngọc Thạch, 2019: 117-119, 355-361). Đặt sang bên khía cạnh tri thức luận, hay cơ sở thế giới quan, cách hiểu về hội tụ và đa văn hóa được xem xét chủ yếu ở khía cạnh giá trị, vận dụng vào việc tìm hiểu các yếu tố tham dự vào quá trình hình thành không gian văn hóa Hồ Chí Minh tại thành phố mang tên Bác Hồ. Yếu tố đa văn hóa khác với chủ nghĩa đa văn hóa. Nền văn hóa nước ta không thể đem so sánh với quan điểm “nồi hầm nhừ” (*melting pot*), hay đĩa xa-lát. Đó không phải là sự pha trộn, hòa lẫn,

nhào nặn của nhiều nền văn hóa, mà là nền văn hóa thống nhất trong tính đa dạng. Chúng ta nâng niu, giữ gìn những giá trị truyền thống, đồng thời tiếp thu tinh hoa văn hóa từ bên ngoài theo chiều dài lịch sử, nhưng không tách biệt, theo kiểu “tự trị văn hóa”, vốn được các đại diện của chủ nghĩa đa văn hóa nhấn mạnh, mà đặt trong không gian phát triển chung. Việt Nam là một trong những quốc gia mà sự hiện diện các yếu tố văn hóa, tâm linh khác nhau không dẫn đến sự xung đột, mà giao thoa, tiếp biến lẫn nhau.

Đa văn hóa trong thời hội nhập không phải là sự lấp ghép bề nổi những sắc thái văn hóa khác nhau từ nhiều nguồn, mà gắn với ý thức hội nhập, sự kế thừa tinh hoa văn hóa nhân loại trong mỗi một chiến lược, chính sách phát triển. Tích hợp văn hóa Đông - Tây và tinh thần quốc tế vô sản, tính cách đa văn hóa là nét tiêu biểu của văn hóa chính trị Hồ Chí Minh (Hồ Chí Minh, 2000, tập 5: 197, 333). Học tập tính cách đó của Bác Hồ để đưa yếu tố “đa văn hóa” vào việc hình thành “không gian văn hóa Hồ Chí Minh” là điều nên được tính đến trong chiến lược phát triển văn hóa, xã hội TPHCM. Mặt khác, trong sự tích hợp “đa văn hóa” để hình thành không gian văn hóa, thì bản thân văn hóa cũng nên hiểu theo nghĩa rộng, nghĩa là sự cộng hưởng các yếu tố góp phần làm nên một diện mạo văn hóa - phát triển phù hợp với thực tiễn xã hội luôn biến đổi, trong đó có cả yếu tố kinh tế - kỹ thuật và kinh tế - xã hội. Trong văn

hóa, sự tiếp thu các giá trị từ bên ngoài có thể làm lệch phần nào yếu tố “nguyên mẫu”, song đó lại là biện chứng của sự tích hợp và tiếp biến giá trị. Chúng ta không chủ trương “chủ nghĩa đa nguyên văn hóa” một cách vô nguyên tắc, nhưng chúng ta luôn tôn trọng sự đa dạng văn hóa trong “sự thống nhất mang tính toàn cầu”, đi “từ xung đột đến hội tụ” (McLean, Phạm Minh Hạc, 2007: 279-290). Trong trường hợp này, “hội tụ” cần được xem xét từ quan điểm tích hợp và hội nhập các giá trị trên cơ sở tôn trọng nét đặc thù của các nền văn hóa, các chế độ chính trị, chứ không theo nghĩa hòa tan, đánh mất cái Tôi dân tộc, hay tha hóa bản sắc, bởi lẽ, xét cho cùng, tích hợp các giá trị là làm cho các lớp giá trị của văn hóa kết hợp hài hòa, hướng đến phúc lợi của nhân dân, nền chính trị dân quyền, như Bác Hồ đã nêu từ những năm tháng khó khăn của cách mạng Việt Nam (Hồ Chí Minh, 2000, tập 2: 197, 431).

4. THAY LỜI KẾT

Lịch sử và con người là những nhân tố chủ đạo của quá trình hình thành tính cách Sài Gòn - TPHCM trong xây dựng không gian văn hóa Hồ Chí Minh. “Chất” Sài Gòn - TPHCM từ sau khi thống nhất đất nước đã được thể hiện sinh động, trong đó có khả năng thích ứng, sự đột phá tìm kiếm cơ hội mới, chấp nhận cả yếu tố đôi khi bị coi là “lệch chuẩn” để nuôi dưỡng cái mới,

cái tiến bộ cho phát triển, nhưng hiện nay một số lĩnh vực đang bị chững lại, đôi chỗ có dấu hiệu “căng cứng” trong việc định hình hướng đi, chiến lược phát triển. Nhiều chỉ số phát triển có dấu hiệu đi xuống so với các địa phương khác, trong đó có chỉ số PCI. Nguyên nhân của mọi nguyên nhân nằm ở vấn đề nhận thức và “nhận thức lại”, là cách tiếp cận và xử lý tình huống trước những thách thức từ thực tiễn. Trong bối cảnh đó, việc tạo dựng hình ảnh TPHCM “văn minh, hiện đại, nghĩa tình” một lần nữa đòi hỏi cách tiếp cận mới, mang tính thực tế và cả yếu tố “bùng nổ”, như các thế hệ đi trước từng thể hiện, để có được một Sài Gòn - TPHCM xứng đáng với vị thế của một đô thị đặc biệt, “cùng cả nước, vì cả nước”.

Xin nhắc lại hai điểm trong Báo cáo chính trị tại Đại hội Đảng bộ TPHCM lần thứ XI về phát triển văn hóa: đầu tư xây dựng một số công trình văn hóa tiêu biểu, mang tầm vóc khu vực, tương xứng vai trò, vị trí của một đô thị đặc biệt; thực hiện ngoại giao văn hóa để quảng bá, giới thiệu hình ảnh đất nước, thành phố, con người Việt Nam và nhân dân thành phố với cộng đồng quốc tế (Thành ủy TPHCM, 2020: 55). Với hai ý đó, tinh thần đột phá, tính mở và yếu tố hội nhập, “đa văn hóa” càng trở nên cần thiết trong xây dựng không gian văn hóa Hồ Chí Minh tại thành phố mang tên Bác. □

CHÚ THÍCH

(1) Khái niệm này được nhà nghiên cứu văn hóa Phan Ngọc (1925 - 2020) nêu lên và phân

tích khá sâu trong “thao tác luận” của ông (1994: 104-111).

(2) K. Marx dùng thuật ngữ “phương thức sản xuất Châu Á” để chỉ một trong những giai đoạn chủ yếu của sự phát triển xã hội, gắn liền với cơ cấu đặc thù của công xã nông thôn hình thành trên cơ sở đó (xem C. Mác và Ph. Ăngghen, 1993, tập 13: 16; tập 23: 125).

(3) Ngày nay, thuật ngữ “khoan dung” (tolerance), từ góc nhìn văn hóa, được hiểu theo nghĩa khá rộng, bao hàm 4 nghĩa: chấp nhận nhau, tôn trọng sự khác biệt văn hóa; đối thoại để hiểu biết lẫn nhau; tiếp thu, học hỏi, kế thừa; “chịu đựng” nhau (nhấn nhin) để cùng tồn tại, hay nói theo *Tuyên ngôn về nguyên tắc khoan dung* (Declaration of Principles on Tolerance) của UNESCO, “biến văn hóa chiến tranh thành văn hóa hòa bình” (xem thêm United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1995).

(4) K. Marx từng viết: “Truyền thống của tất cả các thế hệ đã chết đè nặng như quả núi lên đầu óc những người đang sống” (C. Mác và Ph. Ăngghen, 2005, tập 8: 145).

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

1. Đảng Cộng sản Việt Nam. 2021. *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII – tập 1*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia Sự thật.
2. Đinh Ngọc Thạch (chủ biên). 2019. *Triết học chính trị phương Tây hiện đại – giá trị và ý nghĩa*. TP HCM: Nxb. Đại học Quốc gia TP HCM.
3. Hồ Chí Minh. 2000. *Toàn tập – tập 2, 5*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
4. Huỳnh Khải Vinh, Nguyễn Thanh Tuấn. 1997. *Bàn về khoan dung trong văn hóa*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
5. C. Mác và Ph. Ăngghen. 1993. *Toàn tập – tập 13, 23*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
6. C. Mác và Ph. Ăngghen. 2005. *Toàn tập – tập 8*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
7. McLean George F., Phạm Minh Hạc (chủ biên). 2007. *Con người, dân tộc và các nền văn hóa: chung sống trong thời đại toàn cầu hóa*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
8. Nhiều tác giả. 1998. *300 năm Sài Gòn - TP HCM*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
9. Nhiều tác giả. *TP HCM hướng về 1000 năm Thăng Long - Hà Nội*. TP HCM: Nxb. Tổng hợp TP HCM.
10. Phan Ngọc. 1994. *Văn hóa Việt Nam và cách tiếp cận mới*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa - Thông tin.
11. Thành ủy TP HCM. 2020. *Báo cáo chính trị Đại hội đại biểu Đảng bộ TP HCM lần thứ XI, nhiệm kỳ 2020 - 2025*. TP HCM (lưu hành nội bộ).
12. Thành ủy TP HCM. 2019. *Báo cáo sơ kết 5 năm thực hiện Nghị quyết số 33-NQ/TW, Hội nghị Trung ương lần thứ 9, khóa XI về xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam đáp ứng yêu cầu phát triển bền vững đất nước*. TP HCM.
13. Trần Quốc Vượng. 2006. *Thăng Long Hà Nội - Tìm tòi và suy ngẫm*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa - Thông tin và Viện Văn hóa.
14. Đảng bộ TP HCM. 2020. “Nghị quyết Đại hội đại biểu Đảng bộ TP HCM lần thứ XI, nhiệm kỳ 2020-2025”. https://images.hcmcpv.org.vn/Uploads/File/041220201A3912D5/Vankien_tha_nhpho_hoanchinh_Nghiquyet11.pdf, truy cập ngày 4/12/2020.
15. Trịnh Hoài Đức. 1972. *Gia Định thành thông chí*. Sài Gòn: Nha Văn hóa, Phủ Quốc vụ khanh đặc trách văn hóa.
16. United Nations Educational. 1995. Scientific and Cultural Organization. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13175&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, 16 November 1995.